

LEKMANNARAPPORT

Restaurering av våtmarksområdet Hejnum Kallgate

LIFE06 NAT/S/00013

Rapporter om natur och miljö nr 2012:3

Länsstyrelsen
GOTLANDS LÄN

Lekmannarapport för projektet LIFE06 NAT/S/000113

Restaurering av Våtmarksområdet Hejnum Kallgate

Innehåll

Sammanfattning.....	1
Inledning.....	2
Bakgrund.....	3
Projekt mål.....	4
Resultat.....	5
Röjningar.....	5
Guckusko.....	6
Väddnätfjäril.....	6
Information och tillgänglighet.....	8
Uppföljning.....	8
Natura 2000 och framtiden.....	9

Sammanfattning

Under perioden 2006 – 2011 har Länsstyrelsen i Gotlands län med stöd av EU:s LIFE-fond bedrivit ett naturvårdsprojekt inom Hejnum Kallgate, ett område som ingår i EU:s nätverk Natura 2000. Syftet med Natura 2000 är att värna om särskilt värdefull natur. Det övergripande målet med LIFE-projektet har varit att skydda och bevara Hejnum Kallgates unika naturtyper och arter, vilka främst utgörs av naturtyperna rikkärr och skogbevuxna myrar, samt arterna väddnätfjäril (*Euphydryas aurinia*), och guckusko (*Cypripedium calceolus*). Marker som planeras ingå i EU:s miljöersättning och därmed fortsatt kommer att betas, har försiktigt röjts på manuell väg. Runt de två större betesfällorna har sammanlagt 20 km permanent stängsel satts upp. För att underlätta djurhållningen i området har det borrats för nytt vatten, uppförts fångstfällor för djuren och grävts ner färister vid genomfartsvägen mitt i området.

Förutom naturvårdsinsatserna har vi också uppfört en informationsplats, tillverkat informationsskyltar, karta och foldrar, satt upp ett utsiktstorn och skapat en vandringsled. Med det hoppas vi förstås att fler besökare ska hitta till de unika våtmarkerna i Hejnum Kallgate. Vissa mål har projektet lyckats uppfylla, medan andra kräver en fortsatt uppföljning och dialog med markägare och brukare, förrän vi kan konstatera om målen uppfyllts. Åtgärderna som genomförts i det här LIFE-projektet har förhoppningsvis väckt allmänhetens, markägarnas och brukarnas både intresse och kunskap om hur man på bästa sätt kan förvalta området för att bevara dess unika naturvärden.

Inledning

Mellan Ancylusvallen i öster och Litorinavallen i väster ligger Hejnum Kallgates unika skogbevuxna våtmarker inneslutna som i en stor bassäng. Marken består av mörk kalksten som överlagrats med bleke, vilket gör den tät och vattenhållande och därför har här skapats alldeles särskilda förutsättningar för växt- och djurlivet. Ett 950 ha stort område ingår i EU:s nätverk Natura 2000. I detta Gotlands största, sammanhängande, våtmarksområde finns det rikkärr med en fantastisk orkidéprakt i mosaik med de skogbevuxna delarna där tallarna kan vara mer än 300 år gamla.

Med den här skriften vill vi på ett kortfattat och enkelt sätt, för en bredare allmänhet, visa på vad och i vilket syfte åtgärder genomförts i projektet. På LIFE-projektets hemsida www.life-hejnum.se kan du läsa mer om områdets natur, om själva projektet, samt ta del av protokoll och redovisningar.

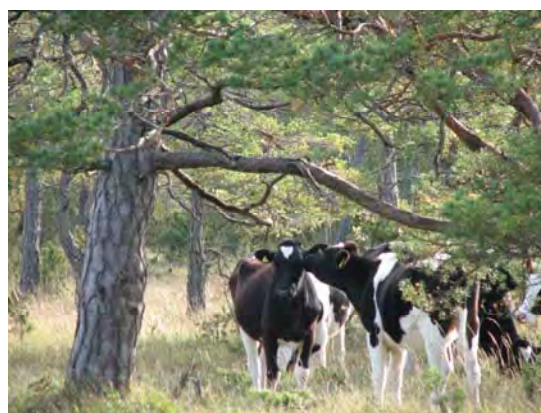
Bakgrund

Det har länge varit känt att våtmarksområdet i Hejnum Kallgate har väldigt höga naturvärden som är värda att bevara. Förutom att området ingår i Natura 2000 så är våtmarkerna också utpekade enligt våtmarkskonventionen som ett RAMSAR-område.

Området har förr betats extensivt men betet upphörde successivt från 1970-talet. År 2001 bildade företagsamma markägare och brukare en förening öppen för markägare i området som vill upplåta sin mark till betesdrift. Både bete och maskinella röjningar som startade i området blev tyvärr till en början alltför hårda i vissa känsliga våtmarksområden. Följden blev att marken tog skada av det intensiva betet och tunga maskiner. Inom området finns hotade fjärilsarter, t.ex. vädnetfjäril som inte tål ett alltför intensivt bete.

När det så var aktuellt att skydda området som ett Natura 2000-område, föddes idén att söka pengar från EU:s naturvårdsfond LIFE för ett projekt som skulle kunna finansiera mera kostnadskrävande manuella naturvårdsåtgärder. LIFE-projektet startade 2006. För finansieringen har EU bidragit med hälften, Naturvårdsverket och WWF med 30 % och Länsstyrelsen med 20 %. Högskolan på Gotland som varit partner i projektet har medfinansierat kostnader för uppföljning av vissa växtarter, motsvarande en veckas lektorstid per år under projekttiden. I projektets slutfas har också Skogsstyrelsen ingått som en partner i projektet, efter det att försöksverksamheten i Länsstyrelsen upphörde och skogenheten återgick till sin myndighet.

Andra som hjälpt till i projektet är framför allt Bro orienteringsklubb, Hejnum hållar ekonomisk förening, den lokala Natur-

Lekmannarapport för projektet LIFE06 NAT/S/000113

Restaurering av Våtmarksområdet Hejnum Kallgate

skyddsföreningen på Gotland och många markägare. Länsstyrelsen vill härmed framföra sitt stora tack till alla som deltagit i projektet.

Projekt mål

Det övergripande målet med LIFE-projektet har varit att skydda och bevara Hejnum Kallgates unika naturtyper och arter, vilka främst utgörs av naturtyperna rikkärr och skogbevuxna myrar, samt arterna väddnätfjäril och guckusko.

Specifika mål i projektet har varit att

- Hela området ska ha en ostörd hydrologi och inga markskador skall uppkomma genom mänskliga aktiviteter
- Mängden igenväxta marker skall minska med 160 ha
- Bete skall upprätthållas i ca 70 % av området. Betestrycket skall vara mer jämnt fördelat över området och inga trampskador skall förekomma
- Beståndet av guckusko i Hejnum Kallgate skall vara konstant eller om möjligt öka
- Antalet larvkolonier av väddnätfjäril i området ska öka med 50 % jämfört med det antal som fanns vid en inventering 2004.

Förutom de preciserade naturvårdsmålen ovan som gäller skydd och bevarande av Hejnum Kallgate som ett Natura 2000-område, så har också projektet innehållit åtgärder för att göra området mera tillgängligt för allmänheten. En viktig del i ett LIFE-projekt är naturligtvis att kommunicera projektet genom att skapa hemsida och informationsmaterial.

RESULTAT

Röjningar

För att få en grund inför åtgärder inom LIFE-projektet och en uppfattning om historisk markanvändning i området gjordes inledningsvis både en hydrologisk studie och en studie av historiska flygbilder. Redan i projektansökan hade olika mer eller mindre igenväxta områden pekats ut där röjningar skulle utföras. Röjningarna, som skedde

manuellt, gjordes med utgångspunkt i områdenas struktur. Befintliga gläntor öppnades och vidgades, och det har framför allt varit enbuskar som röjts bort. Från början skedde röjningarna efter att Länsstyrelsen markerat träd och buskar som skulle tas bort, vilket var ett sätt att tydligt visa vilken struktur som var lämplig med målet att spara ett varierat träd- och buskskikt med öppna gläntor däremellan. Detta demonstrerades också för allmänheten vid en kvällsexkursion i området.

Enbuskar från röjningarna sparades om de var lämpliga att använda som material för att sätta upp det 2,3 km långa tunet i Hejnum Kallgates södra del, samt runt informationsplatsen. Resten av buskarna och riset har eldats på plats.

Från de ca 160 ha som från början skulle röjas så blev det efter förändringar under projekttiden, slutligen 82 ha igenväxta marker där röjningar genomfördes. Att så pass stor areal undantogs från de planerade röjningarna hade framför allt att göra med att vissa större viktiga områden för väddnätfjäril på Bälsalvret inte kommer att betas och därmed inte behöver röjas i den omfattning som krävs för EU:s miljöersättning. Övriga marker som röjts har under projekttiden succesivt överförts att ingå i EU:s miljöersättning.

Guckusko (*Cypripedium calceolus*)

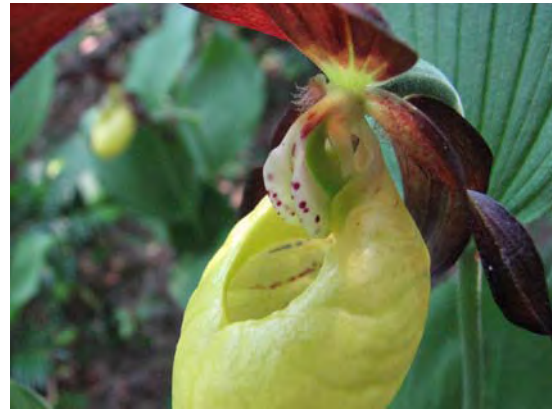
Guckusko ingår i EU:s habitatdirektiv och Sverige har åtagit sig att skydda den inom nätverket Natura 2000. Guckusko är sällsynt i hela Sverige, den finns mest i Mellansverige och saknas längst i söder. De största förekomsterna finns kalktrakter i Dalarna, Jämtland och Norduppland. Arten växer i fuktiga, örtrika skogar på kalkrik mark. Den första fynduppgiften publicerades i Rudbecks *Hortus botanicus* 1685.

På lokalen i Hejnum Kallgate hittades guckusko för första gången år 1949 och är allt sedan dess ett omtyckt utflyktsmål i månadsskiftet maj-juni då den blommar.

I projektet gjordes en informationsinsats kring guckuskon, dess ekologi och vad man som besökare bör tänka på vid växt-lokalen. Vi lät därför en konstnär ta fram en informationstavla som nu bl.a. finns uppsatt i området. Länsstyrelsen är övertygad om att informationen gör att allmänheten kommer att visa den försiktighet som behövs för att nå målet med att behålla beståndet av guckusko. Om den sedan dessutom kan öka, återstår att bevaka i framtiden.

Väddnätfjäril (*Euphydryas aurinia*)

I Hejnum Kallgates våtmarker har väddnätfjärilen sitt starkaste fäste på Gotland. Det är en hotad art som minskat starkt genom upphörd eller felaktig hävd. Det intensiva betet och röjningarna som startade i början på 2000-talet i området har inte gynnat väddnätfjäril eller vissa andra hotade fjärilsarter i området. Väddnätfjäril är beroende av ängsvädd som värdväxt, där äggen läggs på undersidan av bladen. I hårt betade områden blir ängsvädden liten och tryckt till marken och kan därför inte användas vid äggläggningen.

LIFE-projektet har velat anpassa betet i området så att det inte skadar väddnätfjärilen. För att gynna fjärilen, har djurhållningen underlättats med uppförande av insamlingsfällor och färister. De större betesfällorna har fått permanent stängsel. Försök med att reglera betestiderna har genomförts liksom att använda lättare betesdjur. Trots det har målet i projektet, att öka antalet larvkolonier av väddnätfjäril med 50 % från den inventering som gjordes 2004, varit ett orealistiskt mål. Väddnätfjäril är en oerhört känslig art och det är inte bara bete som kan påverka den. Vissa år då det har varit särskilt blött eller mycket torrt, har larvutvecklingen inte lyckats så bra, vilket har gjort det svårt i projektet att utvärdera effekten av att reglera betet. Det är därför viktigt att fortsätta följa hur fjärilen mår i området. Förekomsten av väddnätfjäril och kvalitén på dess livsmiljö kommer att fortsätta följas upp vartannat år i enlighet med det nationella åtgärdsprogrammet för hotade arter.

Bälsalvret i den södra delen av Natura 2000-området kommer inte att betas. En mycket försiktig röjning på en del av Bälsalvret har ändå gjorts, för att öppna vissa rikkärrsytor, en åtgärd som vi hoppas ändå ska gynna fjärilen på sikt. Dessutom finns centralt i Hejnum Kallgate-området ett 53 ha stort "fjärilshägn", dit betesdjuren inte har tillträde.

Med de diskussioner som förts och den information som tagits fram i projektet kring väddnätfjäril, så är vi övertygade om att markägare och brukare har fått en större kunskap och därmed förståelse för Hejnum Kallgate-områdets betydelse för arten och hur området kan skötas för att väddnätfjärilen på sikt ska ha en gynnsam utveckling.

Information och tillgänglighet

En viktig del i ett LIFE-projekt förutom de naturvårdande insatserna är att göra området tillgängligt för allmänheten. I vårt projekt har vi därför tagit fram en broschyr och en folder, som båda finns översatta till engelska. Informationstavlor har satts upp om projektet, betet i området, guckusko och om våddnätfjäril. Dessutom har vi tagit fram en skylt som visar ett typiskt rikkärr och dess arter i Hejnum Kallgate-området. På projektets hemsida finns mer att läsa.

Förutom de mer översiktliga kartorna i broschyrerna så har vi låtit ta fram en detaljerad orienteringskarta som gör det lättare för allmänheten att våga ta sig ut i det stora våtmarksområdet. I en före detta grustäkt i områdets sydvästra del har vi anlagt en informationsplats med parkering och bänkbord. Därifrån utgår en drygt 6 km lång vandringsled, där de blötaste delarna har spångats. Längs vandringsleden har också ett utsiktstorn uppförts i områdets västra del, strax utanför Natura 2000-området med utsikt över området. Stättor finns uppsatta där leden korsar betesfällor.

Vandringsleden som gjorts i det här LIFE-projektet förbinds naturligt med den befintliga vandringsleden i naturreservatet Kallgatburg, norrut via den gamla fornvägen längs ancylusvallen. Därmed finns det i det här området väldigt fina möjligheter för allmänheten att ta sig ut på en riktig långtur i de unika våtmarkerna i Hejnum Kallgate. Välkomna ut i naturen!

Uppföljning

Högskolan på Gotland har varit partner i LIFE-projektet och bidragit med uppföljning av specifika växtarter i området: blodtopp (*Sanguisorba officinalis*), honungsblomster (*Herminium monorchis*), källnate (*Potamo-*

geton coloratus), luktsporre (*Gymnadenia odoratissima*) och ängsvädd (*Succisa pratensis*). Ängsvädd för att den är värdväxt för väddnätfjäril, källnate för att den anses vara beteskänslig, liksom övriga arter som kan reagera om hävden är felaktig eller uteblir.

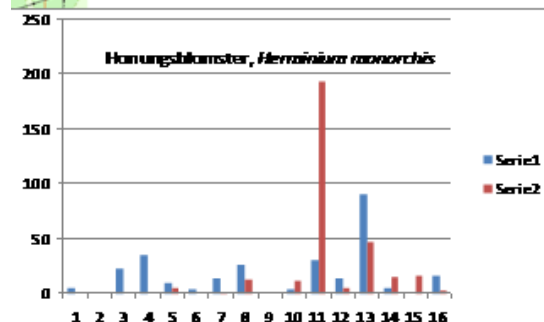
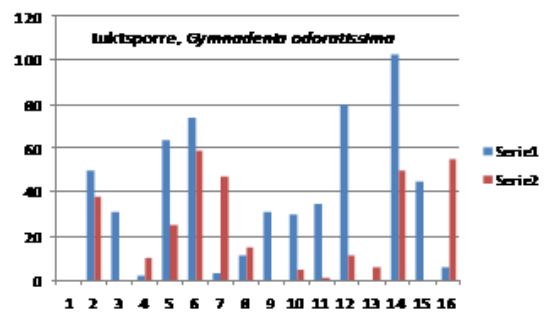
Uppföljningen har genomförts av studenter som ett led i deras examensarbete. Två olika metoder har i huvudsak prövats, linjeinventering med semipermanenta ytor och fasta provytor. Metoden med fasta provytor visade sig vara mest effektiv för att täcka in arterna på ett bra sätt och är också mera tidsbesparande när ytorna väl finns på plats.

För att kunna jämföra data mellan år, krävs ofta långa serier. Det gäller särskilt orkidéer som kan förekomma rikligt vissa år och mera sällan andra år. Bredvid kan du se exempel på resultat från två år vid inventeringen av de fasta provytorna (blå stapel = antal 2008, röd stapel = antal 2010). Grunden för uppföljning har nu lagts i LIFE-projektet och de permanenta provytorna kan och skall fortsätta användas i framtida uppföljningar i Hejnum Kallgate-området.

Natura 2000 och framtiden

Ett 950 ha stort område i Hejnum Kallgate ingår i det Europeiska Natura 2000-nätverket i enlighet med det s.k. habitatdirektivet. Sverige har därmed åtagit sig att långsiktigt skydda de naturtyper och arter som ingår i området och som EU gemensamt bestämt ska skyddas och vårdas.

Bete kan vara en förutsättning för att många naturtyper långsiktigt ska ha en gynnsam utveckling i Hejnum Kallgate. Betet måste då förstås vara väl anpassat till de känsliga våtmarkerna i området för att de inte ska ta skada av tramp och för att betet blir alltför intensivt.

Lekmannarapport för projektet LIFE06 NAT/S/000113

Restaurering av Våtmarksområdet Hejnum Kallgate

Som beskrivits ovan är väddnätfjäril en art som ska skyddas i området enligt Natura 2000-bestämmelserna och den är särskilt känslig mot ett alltför intensivt bete.

Det finns naturligtvis ett ekonomiskt intresse från vissa markägare och brukare att kunna införliva så stora delar av området som möjligt i EU:s system för miljöersättning, vilket innebär att områdena ofta behöver röjas på buskar och träd för att passa bestämmelserna om ersättning. I Hejnum Kallgate är också träd- och buskskiktet i många delar av området väldigt värdefullt med hög ålder och lång kontinuitet som trädbärande mark, där endast små uttag av ved och virke har skett genom åren. Det har därför varit viktigt i det här LIFE-projektet att göra röjningarna så skonsamma som möjligt och inte avverka och gallra mer än nödvändigt för att marken ska kunna fungera som betesmark med miljöersättning. De röjningar som utförts i LIFE-projektet har varit lyckade och fungerar som mall för andra röjningar och framtida underhålls röjningar i området.

Markägare har själva på senare tid låtit röja andra delar i Natura 2000-området med fint resultat.

Även om nu LIFE-projektet har tagit slut så finns det ett ansvar att förvalta vad som genomförts. För att på längre sikt se vilket genomslag LIFE-projektet fått för att skydda områdets naturtyper och arter kräver förstås både en fortsatt uppföljning och dialog med områdets engagerade markägare och brukare. För det ändamålet har en s.k. "After Life Conservation Plan" upprättats och som finns att ta del av på projektets hemsida.

